

Citation:

Drzewiecka, E., & Sosnowska, D. (2020). Od Redakcji. *Slavia Meridionalis*, 20, Article 2431. <https://doi.org/10.11649/sm.2431>

Od Redakcji

Kolejny, dwudziesty tom czasopisma „Slavia Meridionalis” poświęcony jest tematowi „Intelektualiści oraz to, co religijne”. Przedmiotem naszej uwagi są związki między elitami intelektualnymi a szeroko pojętą sferą religijną, przede wszystkim w perspektywie zjawisk kojarzonych z epoką nowoczesności. Interesują nas głównie kultury południowosłowiańskie, tym niemniej zdecydowaliśmy się na otwarcie również na kontekst zachodniosłowiański. W odniesieniu bowiem do obu kulturowych arealów można mówić o podobnych, a niekiedy wręcz wspólnych procesach historyczno-politycznych, które wszakże niuansowane są przez lokalne tradycje, postawy społeczne czy modele religijności. Dokumentowane na gruncie południowo- i zachodniosłowiańskim artykulacje doświadczeń religijnych oraz ich różnice okazują się szczególnie wymowne jako fakty o potencjale sensotwórczym, bo motywowane (między innymi) odmiennymi warunkami wyznaniowymi.

Punkt wyjścia stanowi dla nas zmiana, jaka nastąpiła w ostatnich dekadach w myśleniu o religii w wyniku obserwowanego upadku „klasycznej” teorii sekularyzacji. W świetle nowych doświadczeń równie nieuprawnione jest mówienie o zaniku religii, jak i jej powrocie, zmienił się bowiem sposób jej rozumienia i funkcjonowania w sferze publicznej i prywatnej. Religia w warunkach nowoczesności – ujętej w szerokim planie ideowo-filozoficznym, odsyłającym do myśli (po)oświeceniowej – jest na nowo odkrywana,

This work was supported by the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Authors' contribution: both authors participated equally in the concept of the study and drafting the manuscript.

Competing interests: one of the authors is the Editor-in-Chief of this journal.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2020.

ale też na nowo reinterpretowana – i to z wielu rozmaitych, także heteronomicznych, punktów widzenia. Określenie „to, co religijne” stanowi znak przesunięcia, jakie nastąpiło w naukowej refleksji nad sferą religijną w ogóle, i obejmuje nie tylko tradycyjne pojęcie religii, ale też różnorodne w swej genezie horyzonty sensotwórcze, ufundowane na elemencie (quasi-) religijnym. Otwiera ono także na „religię” jako kategorię opisu doświadczenia i rozumienia świata, a także pozwala na spojrzenie na „tradycyjne” zjawiska w nowym świetle.

Szczególne role w werbalizowaniu i problematyzowaniu „tego, co religijne” (lub „tego, co nie-religijne”) przypada intelektualistom, pojętym szeroko – jako osoby mające predyspozycje do krytycznego oglądu świata, a więc pisarzom czy filozofom, ale też samym naukowcom. W perspektywie historii intelektualnej ich wypowiedzi stanowią kluczowe świadectwa myśli ludzkiej, dlatego też na uwagę zasługują zarówno postaci zapisane w różnorodnych kanonach wiedzy, a więc mające utwierdzony autorytet i znaczenie dla historii kultury, jak i jednostki z różnych powodów marginalizowane. Ich światopoglądowe uwikłania, podobnie jak zaplecze ideowe formułowanych przez nich sądów powinny być przedmiotem pogłębionych badań – jako elementy kluczowe dla zrozumienia szerszych zjawisk kulturowych.

W świetle nowego myślenia o „tym, co religijne” szczególnie interesująca wydaje się sytuacja krajów słowiańskich, w których kontekst kulturowy i historyczny różni się od zachodnioeuropejskiego. Wyraża się to chociażby w innych warunkach procesów sekularyzacyjnych, a także w innym doświadczeniu społecznej i egzystencjalnej funkcji religii. Na przykład sekularyzacja – jako odrzucenie wiary religijnej i praktyk związanych z kultem *oraz* wycofanie religii z przestrzeni publicznej – była w obszarze wpływów ZSRR oficjalnie propagowana, a wręcz wymuszana w okresie panowania reżimów komunistycznych. Jak się jednak okazuje, „to, co religijne” pozostało w mocy, a tradycja religijna wciąż stanowi istotny punkt odniesienia dla tożsamości narodowych oraz lokalnej literatury, sztuki i myśli filozoficznej. Powiązanie elit intelektualnych z religijnością było i jest wielowymiarowo zróżnicowane, w indywidualnych przypadkach poddane dodatkowo dynamice zmian światopoglądowych i nacechowane ambiwalencją, co wiąże się przede wszystkim ze szczególną historią kształtowania się tej grupy społecznej, jej funkcji i znaczenia w państwie.

Właśnie ze względu na różnorodne (po)nowoczesne i (post)sekularne przesunięcia w humanistyce ostatnich dekad, sygnowane przez pojęcie „tego,

co religijne”, jak i specyfikę kultur słowiańskich, symbolizowaną tu (lecz do tego nie ograniczoną) przez alternatywne względem Zachodu doświadczenie sekularyzacji i modernizacji, relacja między elitami intelektualnymi a „tym, co religijne” na tym obszarze – szczególnie w warunkach nowoczesności, ale nie tylko – warta jest podjęcia na nowo refleksji naukowej i to z uwzględnieniem perspektywy porównawczej.

Dlatego też na niniejszy tom składają się artykuły dotyczące zarówno rozumienia religii przez wybranych intelektualistów, ich (quasi-)religijnych wierzeń i/lub praktyk, jak i obecności w ich poglądach i twórczości pisarskiej oraz naukowej jawnych lub nie (przed)sądów odnoszących do „tego, co religijne”. W tym sensie prezentujemy badania wpisujące się zarówno w południową- i zachodniosłowiańską historię myśli i kultury religijnej, jak i południowo- i zachodniosłowiańską refleksję naukową nad „tym, co religijne”.

Tom podzielono na cztery działy. Pierwszy nosi tytuł „Tożsamości i konfrontacje” i przedstawia doświadczenia indywidualne i wspólnotowe, wskazujące na proces wytwarzania różnorodnych formuł tożsamości w konfrontacji z innymi wyznaniem i religiami. Okazuje się, że konfrontacje te nie musiały mieć charakteru bezwarunkowej negacji, zaś warunki zderzenia/spotkania z „tym, co inne” mają o wiele bardziej skomplikowaną naturę. W tym sensie stawiane są tu między innymi pytania dotyczące niewystarczalności tradycyjnych opozycji, zwłaszcza o charakterze religijnym, jak i kulturowych skutków przyjęcia konkretnego wyznania chrześcijańskiego – a także kształtowania przez elity narracji dotyczących tego wyboru. Zjawisko to we współczesnej refleksji naukowej często odczytywane jest z punktu widzenia postkolonializmu; tu – proponowane są alternatywne ujęcia tej problematyki.

Kolejny dział poświęcony jest problemowi duchowo-intelektualnych poszukiwań intelektualistów południowo- i zachodniosłowiańskich i składa się z dwóch części: „Poszukiwania – międzywojnie” oraz „Poszukiwania – komunizm i transformacja”. Zastosowany tutaj klucz historyczno-ideologiczny nie oznacza ścisłej cezury czasowej, lecz ma charakter orientacyjny. W części „Poszukiwania – międzywojnie” znalazły się teksty wykraczające poza ramy wyznaczane przez dwie wojny światowe, nie tylko ze względu na różnice w lokalnych historiografiach, ale też z uwagi na potrzebę szerszego ujęcia omawianych zjawisk. W dwudziestoleciu międzywojennym kumulowało się wiele fundamentalnych procesów mających wcześniejszą genealogię wartą przedstawienia. Dyskusje na temat kształtu i roli kościelnych instytucji,

projekty kultury wynikłe z modernistycznej zmiany, wreszcie poszukiwania alternatywnych religijności miały głębsze korzenie, a trauma wojennego doświadczenia tylko podsyciła nieufność do formalnych religijnych instytucji i wzmogła determinację w poszukiwaniu innych postaci „tego, co religijne”. Diapazon tych poszukiwań był ogromny: przedstawiamy zarówno koncepcję religijności osobistej, rozwijaną na gruncie wielce niepewnego „zakładu metafizycznego”, jak i takie projekty, dla których inspiracji szukano w ezoteryce, okultyzmie, religiach Wschodu itp.

Część zatytułowana „Poszukiwania – komunizm i transformacja” ukazuje wybrane postacie intelektualistów, ale też różne grupy społeczne w niełatwej drodze „od” i na nowo „do” religijności. Ten ruch powrotny nie musiał oznaczać i w praktyce rzadko oznaczał przechodzenie na pozycje tradycyjnej wiary. Zamieszczone tu teksty potwierdzają to, na co wskazują współczesne badania koncentrujące się na „tym, co religijne”, a mianowicie: ani tzw. sekularyzacja (czy ateizacja) nawet w czasach komunizmu nie była tak oczywista, choć wzmacniano ją często za pomocą terroru, ani też zwrot ku religijności nie przybierał formy „powrotu do Kościoła”. W przedstawianych doświadczeniach interesujące jest zarówno odradzanie się religijności w warunkach transformacji, jak również eksperymenty związane z otwieraniem marksizmu na horyzont metafizyczny.

Ostatni dział – „Re-lektury” – prezentuje odczytania, które można bezpośrednio odnieść do epistemologiczno-metodologicznej zmiany, jaka nastąpiła ostatnio w refleksji naukowej nakierowanej na sferę religijną. Pierwsze dwa teksty stanowią inspirującą re-lekturę ważnych dla polskiej kultury pisarzy: Adama Mickiewicza i Olgi Tokarczuk – oba odsyłają w istocie do postulatów myśli postsekularnej. Mickiewiczowskie „herezje” są czytane z perspektywy literaturoznawczej, ale służą odsłonięciu autorskich poszukiwań formuły religijności (tu: osobistej i angażującej), zaś „duchowe peryferie” Tokarczuk prezentowane są poprzez pryzmat refleksji filozoficznej i religioznawczej, przez co twórczość polskiej noblistki zostaje przesunięta na inne pole interpretacyjne, takie, które ujawnić ma zarówno genealogię, jak i głębsze konteksty metafizyczne opisywanych doświadczeń. Kolejne dwa teksty odnoszą się do problematyki antropologicznej i wskazują na możliwe nowe odczytania zjawisk społecznych, odnoszących się do „tego, co religijne” – również w kluczu postsekularnym, w otwarciu na perspektywę lokalną, metafizyczną, a nawet (quasi-)ontologiczną, poprzez zaadoptowanie m.in. kategorii emicznych i/lub teologicznych.

Tom tradycyjnie zamyka dział „Imponderabilia”, prezentujący teksty spoza tematu przewodniego, ale podejmujące problemy ważne z perspektywy badań nad Słowiańszczyzną południową.

Ewelina Drzewiecka
Danuta Sosnowska